

Tilburg University

Waarnemen, reflecteren, samenwerken

Körver, Jacques

Published in:
Tijdschrift Geestelijke Verzorging

Publication date:
2024

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Körver, J. (2024). Waarnemen, reflecteren, samenwerken: Het CSP als fenomenologisch, hermeneutisch en participatief onderzoek. *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*, 27(113), 37-45.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Waarnemen, reflecteren, samenwerken

Het CSP als fenomenologisch, hermeneutisch en participatief onderzoek

In 2016 startte het Case Studies Project Geestelijke Verzorging, een onderzoek waarin ruim 60 geestelijk verzorgers en een tiental onderzoekers participeerden. In 101 casestudy's is de praktijk van geestelijk verzorgers in verschillende werkvelden uitvoerig en nauwkeurig beschreven. Dit artikel beschrijft de methodologische uitgangspunten van wat het meest uitgebreide onderzoek op het gebied van geestelijke verzorging mag worden genoemd.

Sjaak Körver

ONDER DE NOEMER *Life narratives* heeft de Griekse fotograaf Nikos Markou in de periode 2012-2014 portretten gemaakt van mensen in Griekenland die nooit in de publiciteit komen, mensen die je in elke stad tegen het lijf kunt lopen en die normaal gezien geen stem krijgen.¹ De persoon kijkt je aan en tegelijk klinkt een stem. Er wordt verteld over de zorgen van alledag, fragmenten uit het levensverhaal, de manier waarop zij hun leven zien. Gerta zegt bijvoorbeeld onder meer: 'Ik ben geboren in 1937, wij hadden geen dromen. Vreemd is het wel, dat woord bestond voor ons niet, zoals: Ik zou dit graag willen of juist dat. Nee, ik heb geen dromen.'²

Tussen de regels door klinken de economische en vluchtelingencrisis mee, even actueel nog als tien jaar geleden. Als je op de website op een van de portretten klikt, begint het verhaal meteen en staat het beeld eerst op zwart. De geportretteerde is eerst niet 'in beeld' maar 'laat' zich juist in de loop van het verhaal 'zien'. Door de woorden blijft het portret niet meer hetzelfde. Als toeschouwer-luisteraar word je deel van het verhaal en kun je niet na negen seconden weer wegstappen, zoals de gemiddelde duur is die mensen besteden aan een kunstwerk in een museum (Boon & Steenhuis, 2009).

Methodologie CSP

Fotograaf Markou geeft in compacte vorm de methodologie voor het Case Studies Project (CSP) weer. Het is een kwestie van goed observeren en luisteren, open, nieuwsgierig en betrokken, vervolgens de betekenis van je waarnemingen tot je door te laten dringen, en daarna deze bevindingen en ervaringen in gesprek brengen met cliënten en met collega-geestelijk verzorgers. Het CSP was, in andere woorden, een fenomenologisch, hermeneutisch en participatief onderzoek. Het CSP ging in 2016 van start en de dataverzameling werd in maart 2021 beëindigd. In totaal zijn er 101 casestudy's verzameld door iets meer dan 60 geestelijk verzorgers die over zes onderzoeksgemeenschappen (OG's) waren verdeeld. Elke OG werd geleid door een of twee onderzoekers die allen aan een academische instelling waren verbonden en die de praktijk van geestelijke verzorging goed kenden.

Doelstelling was de praktijk van geestelijke verzorging nauwkeurig te beschrijven, specifiek: de interactie tussen geestelijk verzorger en de cliënt binnen de context van het desbetreffende werkveld. De focus was de individuele begeleiding door geestelijk verzorgers en de begeleiding in kleine groepen, vanuit de veronderstelling dat geestelijk verzorgers, andere professionals en managers/bestuurders deze begeleiding als het hart van de geestelijke verzorging beschouwen. De vraagstelling was: Wat doen geestelijk verzorgers, waarom (met welk doel, vanuit welke theoretische uitgangspunten en vanuit welke waarden) en waartoe (met welke uitkomst, welk effect of resultaat)?

Dit type onderzoek – casestudyonderzoek naar geestelijke verzorging – is geïnitieerd door de Amerikaanse onderzoeker George Fitchett. Hij constateerde dat van de praktijk van geestelijk verzorgers relatief weinig bekend was. Dat betekent ook dat onderzoek naar, onderwijs in en beleid voor geestelijke verzorging een empirische basis misten (Fitchett, 2011, 2020). Over het project is zowel in dit tijdschrift (zie vooral nummer 100) als elders veelvuldig gepubliceerd, niet alleen casestudy's maar ook thematisch georiënteerde analyses.³

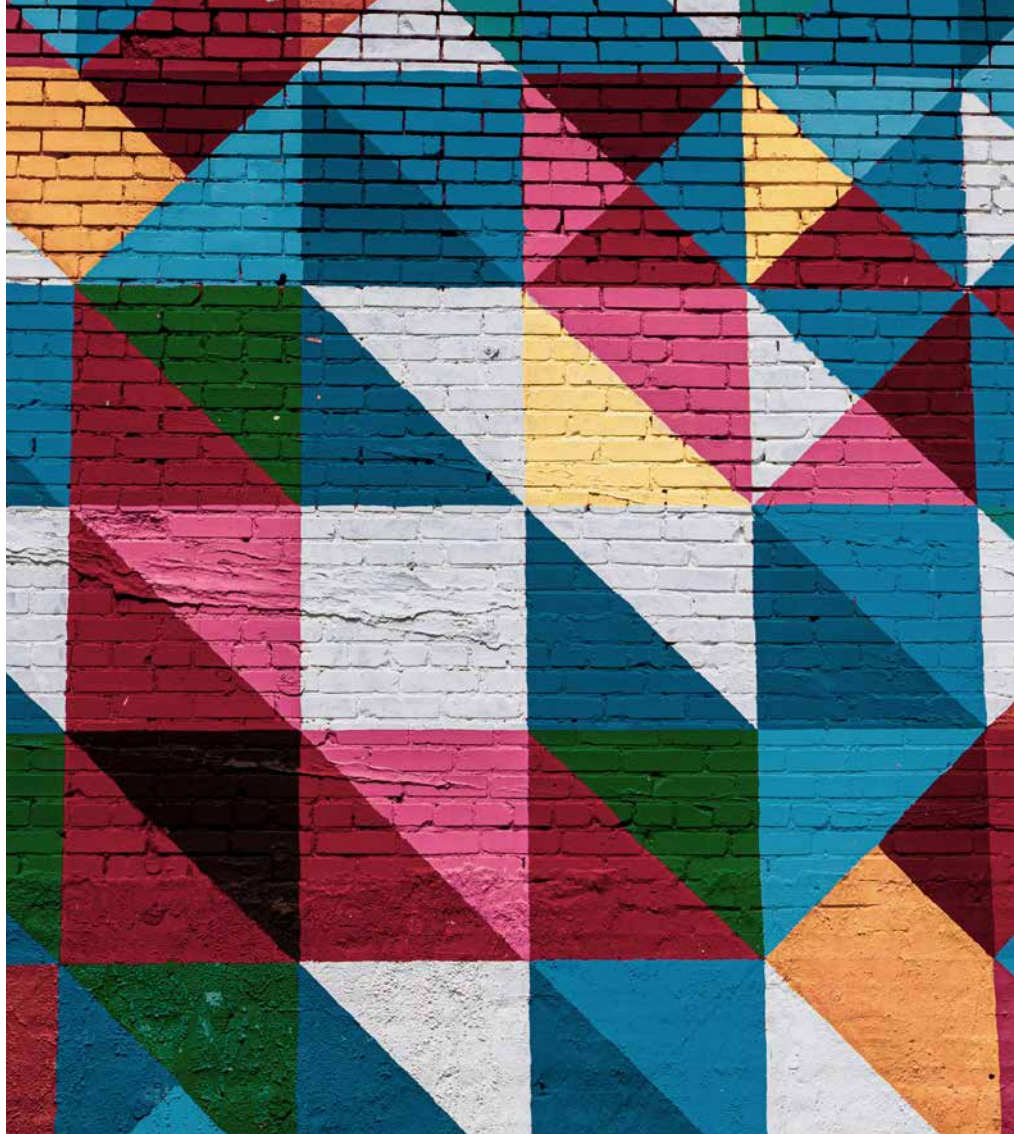
In deze bijdrage zal ik aan de hand van de drie bovengenoemde kenmerken (fenomenologisch, hermeneutisch, participatief) de onderzoeksmetho-

de aanduiden. Dat dit achteraf beter kan dan in de beginfase, is niet een kwestie van het 'mooipraten' van het onderzoek, maar komt voort uit de ervaringen die wij tijdens dit grootschalige kwalitatieve onderzoek hebben opgedaan; ervaringen die overeenkomen met wat onderzoekers meestal ondervinden in kwalitatief onderzoek (Van Lieshout, 2018). Veel van de opzet en aanpak van het project was werk in uitvoering, een experiment, in ontwikkeling. Dit had ook te maken met de (grote) schaal van het onderzoek. Je zou ook kunnen zeggen dat Martin Walton en ik als projectleiders gaandeweg beter hebben gezien en begrepen waar we aan begonnen waren, vooral ook door de voortdurende wisselwerking met direct betrokkenen.

Relatief beknopt behandel ik hierna de drie karakteristieken van de onderzoeksmethode. Vervolgens sluit ik af met enkele opmerkingen over het belang van kwalitatief onderzoek, over onderzoek dat op de praktijk geënt is, over het gebruik van esthetische elementen in onderzoek en over publiceren in het Nederlands. In deze bijdrage staat de methodologie van het CSP centraal. De beroepsinhoudelijke resultaten – wat, waarom en waartoe? – komen in deze rubriek aan de orde in de bijdrage van Martin Walton en het professionaliseringsproces van de deelnemende geestelijk verzorgers in die van Niels den Toom. Wie meer wil weten, kan grasduinen in het eindrapport dat onder de titel *Richting, resultaat en repertoire* onlangs als digitaal boek is verschenen.⁴ In dit artikel wordt gebruikgemaakt van het eindrapport en van een eerdere evaluatie van de onderzoeksmethodologie (Körver & Walton, 2023).

Wat zie ik en wat doe ik? (fenomenologische benadering)

In de beroepsgroep van geestelijk verzorgers heersen (en heersen) een aantal hardnekkige vooronderstellingen of ideologische uitgangspunten. 'Geestelijke verzorging heeft geen doelen', is er zo een. Ik noem er nog twee: 'Religie en levensbeschouwing breng je als geestelijk verzorger zelf niet ter sprake, maar je wacht af tot de cliënt er zelf op aanstuurt', en 'Geestelijk verzorgers werken zo min mogelijk samen met behandelaars of andere professionals en wisselen geen informatie uit, om de veiligheid en vrijplaats voor de cliënt te garanderen.' Dergelijke uitgangspunten kunnen ertoe leiden dat geestelijk verzorgers al een specifieke bril opzetten, voor-

dat zij hun praktijk beschrijven. In de opzet van het onderzoek hebben wij daarom gekozen voor de concentratie op de individuele begeleiding en de begeleiding van kleine groepen. Bovendien hebben we gekozen voor casestudy's inclusief een gedetailleerd format voor de beschrijving van een casestudy. Deze keuzes licht ik hierna kort toe.

Natuurlijk is het zo dat geestelijk verzorgers meer doen dan alleen individuele begeleiding. Geestelijk verzorgers bewegen zich op allerlei niveaus binnen hun organisatie, hebben vaak een gevarieerd samengesteld takenpakket en zijn breed inzetbaar. Bovendien hangen verschillende taken nauw met elkaar samen. Een groepsgesprek kan uitlopen op een in-

dividueel contact, dat vervolgens kan leiden tot een gesprek met andere professionals over ethische of bejegeningvragen binnen de desbetreffende afdeling of instelling; zo'n gesprek zou kunnen leiden tot reflectie over het beleid op korte of langere termijn. Het isoleren van een bepaalde activiteit heeft iets kunstmatigs. Tegelijk maakt de concentratie op individuele begeleiding het mogelijk om in te zoomen, om een deel van de praktijk scherper in beeld te krijgen, om niet te verzanden in de breedte van het werk. De concentratie leidt er ook toe dat deelnemende geestelijk verzorgers steeds weer vanuit hetzelfde perspectief naar hun praktijk kijken, ervaring ontwikkelen in het observeren en het verwoorden ervan – dat deel van het werk dat zij zelf

en anderen zien als het hart van het vak (De Roy e.a., 1997; Kruijzinga e.a., 2023; Den Toom e.a., 2023).

Deze langdurige gezamenlijke concentratie helpt om vooroordelen en ideologische uitgangspunten scherp te krijgen. Bovendien is dit onderdeel van het werk al een bijzonder uitgebreid terrein, gezien het brede spectrum van werkvelden, contexten, doelgroepen, levensfasen en levensgebeurtenissen, en religieuze of levensbeschouwelijke achtergronden. Het CSP moet gezien worden als een eerste grondige terreinverkenning om het kerndomein van geestelijke verzorging in kaart te brengen. In een (exploratief) onderzoek is het onmogelijk om de hele praktijk in één keer scherp te krijgen.

Casestudy's zijn geestelijk verzorgers niet onbekend. Initiële en postacademische opleidingen maken er veelvuldig gebruik van, om te leren de praktijk te observeren en te beschrijven, om te reflecteren op hoe theorie en praktijk in elkaar grijpen, en om te onderzoeken hoe het eigen handelen en de eigen houding van invloed is op de interactie. Het is een werkwijze die bekend is, dichtbij de praktijk staat en juist de fenomenologische blik stimuleert (Körver, 2016; Churchill, 2022). Het is bovendien een benadering die in de medische en sociale wetenschappen van grote betekenis (geweest) is (Körver e.a., 2022). Het past tevens binnen praktijkgestuurd onderzoek (Van Yperen e.a., 2017).

Zonder vooroordeel waarnemen en voorzichtig interpreteren, zodat meer gezichtspunten een kans krijgen

Het uitvoerige format voor de beschrijving en analyse hielp uitdrukkelijk mee (Walton & Körver, 2017). Steeds opnieuw dezelfde vragen stellen aan de praktijk, steeds dezelfde structuur volgen, steeds weer diezelfde benadering verder inslijpen en daarmee een onderzoekende houding ontwikkelen. Het format hielp om de gedragsmatige kanten van de interactie te beschrijven. Het format legde minder de na-

druk op wat de intentie van de geestelijk verzorger was, maar juist op wat zijn/haar interventies waren. Er was tegelijk aandacht voor wat de geestelijk verzorger waarneemt bij de ander (gedrag, houding, fysieke uitingen) en bij zichzelf (motieven om iets wel/niet te doen, aarzelingen, besluiten gaandeweg de begeleiding). Het is een soort lichte vorm van wat elders in onderzoek en opleiding 'stimulated recall' ofwel gestimuleerde herinnering wordt genoemd (Barrows, 2000). Bovendien hielp het format bijvoorbeeld bij het benoemen (en dus het navragen) van leeftijd, opleidingsniveau en beroep. Dit type vragen was voor deelnemers niet vanzelfsprekend, terwijl deze achtergronden belangrijke indicaties kunnen zijn in relatie tot het levensverhaal en de vraag waarmee mensen worstelen.

Juist een fenomenologische benadering vraagt om bewustwording en tijdelijk loslaten van de eigen ideeën en normen over de wereld en het professionele functioneren. Het vraagt om openheid, nieuwsgierigheid en tegelijk om concentratie en een stimulerende structuur. Het vraagt in zekere zin dezelfde houding waarmee geestelijk verzorgers hun gesprekspartners in het begeleidingsproject benaderen.

Hoe denk ik na over en hoe interpreteer ik wat ik doe en zie? (hermeneutische benadering)

Het zal niet lukken om volledig (al is dat tijdelijk) afstand te doen van de eigen denkbeelden over, de verhouding tot en de idealen omtrent geestelijke verzorging. Dat betekent dat enkele randvoorwaarden vervuld moeten zijn om vrij en ontvankelijk na te denken over de observaties en beschrijvingen van de interactie in de casestudy's, over de zich ontwikkelende doelen in het contact, over de theorieën en waarden die ten grondslag liggen aan het handelen, en over de waargenomen effecten van dat handelen. Op de eerste plaats werd in de OG's een appreciërende of waarderende benadering van de ingebrachtte casestudy's gestimuleerd. Deze benadering komt erop neer dat in potentie elke casestudy bijdraagt aan de verheldering en beschrijving van wat geestelijke verzorging inhoudt in een specifiek werkveld, bij een bepaalde doelgroep of met het oog op een kenmerkend levensthema (Masselink e.a., 2008; Feil & De Klerk-Rubin, 2022). Deelnemende geestelijk verzorgers, maar ook de voorzitters en onder-

zoekers van de OG's, moesten leren het eigen oordeel over wat goede geestelijke verzorging is, op te schorten. Men moest leren om stil te staan bij: Wat gebeurt hier? Welk doel gaat onder dit handelen schuil? Welke theorie of waarde zou deze benadering kunnen ondersteunen? En welk resultaat of effect is waar te nemen?

Een tweede hulpmiddel was om de casestudy in de derde persoon te beschrijven en te bespreken: 'De geestelijk verzorger ...', 'Zij heeft ...', of: 'Hij doet nu ...' Op deze manier werd het al te persoonlijke (dat zou kunnen refereren aan wat in supervisie of intervisie gebruikelijk is) enigszins weg gefilterd, zodat de nadruk kwam te liggen op de reflectie over het beroep en de verheldering en ontwikkeling daarvan, en minder op het persoonlijke leerproces van de deelnemer. In onderzoek elders (zowel in de menswetenschappen als in geestelijke verzorging) bestaan hierover andere opvattingen die vooral refereren aan inzichten uit de auto-etnografie (Nolan, 2018; Poulos, 2021). Overigens hadden we de illusie niet dat het persoonlijk leerproces zou kunnen worden uitgeschakeld. Dat was ook niet de bedoeling. Het ging er juist om – via de derde persoon – het onbevange bespreken van ieders werk te stimuleren.

Met deze twee randvoorwaarden reflecteerden en analyseerden wij in de OG's de casestudy's, aan de hand van een vaste structuur, een steeds terugkomend format. De motivatie hiervoor was dezelfde als bij het format voor de beschrijving (zie hierboven). Een belangrijk inhoudelijk punt hierbij was het gebruik van de vierdimensionale omschrijving van zingeving en levensbeschouwing, van geestelijke verzorging uit de *Beroepsstandaard* (VGZ, 2015), als 'sensitizing concepts', als attenderende en richtinggevende begrippen voor de reflectie en analyse (Smaling, 2021). Bij elke casestudy werd nagedacht over de existentiële, spirituele, ethische en esthetische aspecten of kwaliteiten van de thematiek, het doel en de interventie. Ondanks de grote diversiteit in interventies, doelen, theorieën en resultaten ontstond er door deze reflectie een integratie op een hoger abstractieniveau, en een wisselwerking en meer verbinding tussen de grote variëteit in de praktijkvoering enerzijds en de algemene, meer abstracte omschrijving van het beroep in de beroepscode (Breeuwsma, 1993; Körver & Walton, 2023).

Wat zien wij samen en hoe interpreteren wij samen wat wij zien? (participatieve benadering)

In twee opzichten was het CSP een participatief onderzoek, een aanpak die zowel in de praktische theologie als in andere onderzoekstradities momenteel sterk wordt aanbevolen (Abma & Widdershoven, 2006; De Roest, 2020; Körver, 2021), recent in het onderzoek naar kwaliteit van leven in de oncologie (Engelaar e.a., 2023). Op de eerste plaats was in het protocol voor het format van de casestudy het (dringende) verzoek opgenomen dat de geestelijk verzorger, indien mogelijk, de beschrijving van de casus zou voorleggen aan de cliënt of de wettelijke vertegenwoordiger. In de onderzoeksliteratuur staat dit bekend onder de term 'member check' (Madill & Sullivan, 2018; Motulsky, 2021). Doel is de geloofwaardigheid – je zou ook kunnen zeggen, zoals in kwantitatief onderzoek: de interne validiteit – te vergroten, door respondenten het verslag van het contact voor te leggen.

Veel van de opzet en aanpak van het project was werk in uitvoering

Het zal niet altijd mogelijk zijn om dit te doen. Het beeld in de spiegel dat het verslag laat zien, willen sommigen niet onder ogen krijgen, en anderen zullen zeggen dat dit beeld niet overeenstemt met de werkelijkheid. Het voordeel is echter wel dat het deelnemende geestelijk verzorgers stimuleerde om hun eigen gedachtewereld te verlaten en hun verslag te toetsen aan de ervaringen en reflecties van de cliënt, ondanks het feit dat een dergelijke stap ook een nieuwe interventie zou kunnen betekenen. Hierbij sloot ook de verplichting aan om schriftelijke toestemming van cliënten (of hun wettelijke vertegenwoordigers) te verwerven, zodat duidelijk zou zijn dat de casestudy (het verslag van het contact) deel uitmaakte van een onderzoek. Ook deze vereiste dwong de deelnemende geestelijk verzorgers om zorgvuldig om te gaan met de gegevens en in onderhandeling te treden met hun cliënten, en om op deze manier de samenwerking en participatie te onderstrepen (McCurdy & Fitchett, 2011; Timmerman, 2023).

Een tweede vorm van samenwerking en participatie was het in de OG analyseren van de casestudy's. In tegenstelling tot hoe casestudy-onderzoek (ook in het kader van de geestelijke verzorging) veelal is opgezet, is dat geestelijk verzorgers worden uitgenodigd om een of meer casestudy's (al dan niet volgens een format, al dan niet uitvoerig) te beschrijven en het resultaat vervolgens in te sturen naar de onderzoeker die de analyse uitvoert (Fitchett & Nolan, 2015, 2018). Het gezamenlijk analyseren van een casestudy, en dat gedurende ruim vier jaar, betekende een bijzondere meerwaarde. Deelnemende geestelijk verzorgers werden medeonderzoekers en waren medeverantwoordelijk voor het verloop van het onderzoek. Onderlinge verschillen in methodische aanpak, theoretische en religieuze of levensbeschouwelijke achtergrond en persoonlijke voorkeuren kwamen duidelijk in beeld.

Ondanks de grote diversiteit ontstond een duidelijker besef van de gedeelde waarden die het beroep en de beroepsgroep schragen. De diversiteit nodigde uit tot het zoeken naar samenhang en integratie.

Het vormde een stimulans voor de ontwikkeling van een gemeenschappelijke taal over de grenzen van werkvelden, denominaties en doelgroepen heen. In ieder geval deed zich in elke OG de zeer positieve ervaring voor dat men geconcentreerd, gestructureerd en langdurig over het domein, de inhoud, de methoden en de theorieën van het beroep van geestelijk verzorger gezamenlijk kon nadenken – iets wat volgens deelnemers in initiële en postacademische opleidingen ontbreekt. Vooral het onderzoek van Niels den Toom heeft dit soort leerprocessen bloot kunnen leggen (Den Toom e.a., 2019; Den Toom, 2022; Den Toom e.a., 2022).

Over onderzoek naar geestelijke verzorging

In de loop van het CSP zijn een aantal inzichten ontstaan, die te maken hebben met de manier van onderzoek doen op het domein van geestelijke verzorging. Hieronder stip ik er vier kort aan. Elk van deze kwesties verdient meer aandacht. In het eindrapport van het CSP wordt er verder op ingegaan (Körver e.a., 2023). De inzichten hangen uitdrukke-

lijk samen en vormen een basis voor het onderzoek naar geestelijke verzorging in Nederland.

Het is een misvatting te denken dat er voor geestelijke verzorging een uniforme en universele wijze van werken kan worden ontwikkeld. De diversiteit van praktijken, werkvelden, methoden en theorieën is bijzonder groot, mede bepaald door de religieuze of levensbeschouwelijke, maatschappelijke, culturele, economische en politieke contexten. Dat geldt ook voor begrippen als religie, spiritualiteit, levensbeschouwing en levensoriëntatie, en voor de verschillende manieren waarop deze begrippen in praktijk en theorie worden gedefinieerd. Geen enkel kwantitatief instrument zal die diversiteit kunnen dekken. Kwalitatief onderzoek is de meest gepaste wijze van onderzoek. In kwalitatief onderzoek kan een onderzoeker beter inzoomen op wat mensen ervaren, op hun manier van omgaan met existentiële gebeurtenissen en hoe zij daaraan waarde toekennen. Hoewel druk uitgaat van bijvoorbeeld het Zorginstituut en zorgverzekeringen om kwantitatief onderzoek uit te voeren om 'evidence' en effect

van geestelijke verzorging aan te tonen, en daarmee erkenning en status te verwerven, is het van belang om vast te houden aan kwalitatief onderzoek. In dit type onderzoek kunnen de complexiteit, waardengebondenheid, nuance, contextualiteit en diversiteit van menselijke ervaringen worden gehonoreerd, in tegenstelling tot veel kwantitatief onderzoek waarin gemiddelde scores centraal staan (Biesta, 2022; Februari, 2023).

Onderzoek dat niet uitgaat van de praktijk of waarbij de onderzoeker de praktijk niet of nauwelijks kent, ontwikkelt een discours dat weliswaar in de academie een zekere waarde heeft, maar vaak niet voor de praktijk. Onderzoekers stellen regelmatig vragen die in de praktijk niet leven of al achterhaald zijn, of voeren onderzoek uit dat de werkelijkheid tot enkele getallen reduceert en de uitzonderingen of afwijkingen negeert. En juist in de uitzonderingen en afwijkingen van wat normaal heet te zijn, dienen zich vernieuwing en creativiteit aan. Het negeren of verwaarlozen van de uitzonderingen is ook het gevaar van meta-analyses en reviews, waarin datgene wat het meest voorkomt, tot norm wordt en iedere situatie over dezelfde kam wordt geschooren (Molenbroek & de Bruin, 2005; Februari, 2023). Reviews dreigen als de werkelijkheid te worden gezien, waardoor de complexiteit van de werkelijkheid meer of minder opzettelijk wordt vermeden.⁵

Het gebruik van esthetische elementen in onderzoeksverslagen is onmisbaar om de toegankelijkheid en bruikbaarheid van onderzoeksresultaten te vergroten. Het steriele en protocollaire wetenschappelijke jargon helpt niet om de rijkdom, de geur en de smaak van de werkelijkheid toegankelijk te maken, integendeel. Het gebruik van metaforen en esthetische taal wordt in de wetenschap veelal gewantrouwd, zeker in de meer natuurwetenschappelijke disciplines, omdat zij multi-interpretabel en dus vaag zouden zijn. Het punt is echter dat inhoud en vorm van een tekst elkaar kunnen stimuleren met het oog op het juiste begrip. Zeker in de geesteswetenschappen kunnen esthetische elementen een wezenlijke rol spelen (Murphy, 2023). Een mooi voorbeeld is het boek van de Indiase schrijver Amitav Ghosh over het verband tussen de klimaatcrisis en het westerse kolonialisme, onder meer aan de hand van het verhaal over de genocide en ecocide van de Banda-eilanden waarmee Nederland het

alleenrecht op de productie en handel van de nootmuskaat wilde verkrijgen (Ghosh, 2022).

Het belang van het gebruik van het Engels in wetenschappelijke publicaties is er voor de (gesloten) wereld van de academie, niet voor de praktijk. De merites van het Nederlands, het Duits, het Frans en alle andere talen worden op deze manier ondergewaardeerd, evenals het contact met de praktijk. Juist het schrijven in de eigen taal, gericht op de lokale beroepsgroep, stimuleert de praktijkgerichtheid, de nuancering en de toegankelijkheid van onderzoeksresultaten. Reviews die zich alleen op Engelstalige publicaties baseren, getuigen van bias omdat zij slechts een beperkt deel van de beschikbare publicaties in onderzoek betrekken, en zeggen daarmee dat publicaties in een andere taal dan het Engels er niet toe doen. Het getuigt van luiheid en gemakzucht (De Groot, 2017; Van den Doel e.a., 2021).

De vier genoemde inzichten komen bijeen in het punt van het behouden van de complexiteit van de werkelijkheid (in dit geval van de interacties tussen cliënten en geestelijk verzorgers). Deze complexiteit moeten we niet vereenvoudigen, maar juist centraal stellen. En daarbij bedenken dat deze complexiteit zich weerspiegelt in de methoden en theorieën van geestelijke verzorging. Onderzoek naar de praktijk zal steeds rekening dienen te houden met die complexiteit, variatie en diversiteit. Zo niet, dan dreigt geestelijke verzorging verengd te worden tot een protocol of een verzameling trucs uit een toolbox. Waar dit toe kan leiden, wordt prachtig in beeld gebracht in de recente film *Anatomie d'une chute*, waarin tijdens een rechtszaak elke complexiteit en elke gerede twijfel in de verdrukking dreigen te raken.⁶ Een belangrijke zin uit de film is: 'Als we niet weten wat er is gebeurd, moeten we geen snelle conclusies trekken, maar ons juist afvragen waarom we het niet weten.' Dat betekent in ieder geval onbevooroordeeld waarnemen, voorzichtig interpreteren en dat vooral in nauwe samenwerking met anderen, zodat meer gezichtspunten een kans krijgen.

Dr. J.W.G. Körver was universitair hoofddocent geestelijke verzorging aan Tilburg University en directeur van het Universitair Centrum voor Geestelijke Verzorging. E-mail: J.W.G.Korver@tilburguniversity.edu.

Noten

1. Zie <https://nikosmarkou.com/life-narratives-2012-2014/#!> Door op een van de portretten te klikken, start de audio-opname.
2. Zie <https://edgeofhumanity.com/2017/10/03/life-stories>.
3. Voor een overzicht van alle publicaties zie <https://www.ucgv.nl/case-studies-project>.
4. Dit eindrapport (Körver e.a., 2023) is te raadplegen en te downloaden op de website van het UCGV via de link <https://www.ucgv.nl/publicaties>.
5. De ecooloog Allan Savory benadrukt zelfs dat reviews de dood van de wetenschap betekenen, juist omdat voor waar wordt aangenomen wat de meesten als waar beschouwen. Zie <https://www.youtube.com/watch?v=RCvSrB8Cn3E>.
6. Zie https://fr.wikipedia.org/wiki/Anatomie_d%27une_chute.

Literatuur

- Abma, T.A. & Widdershoven, G.A.M. (2006). *Responsieve methodologie: interactief onderzoek in de praktijk*. Lemma.
- Barrows, H.S. (2000). *Stimulated recall: personalized assessment of clinical reasoning*. Southern Illinois University School of Medicine.
- Biesta, G. (2022). *Onderwijsonderzoek: een onorthodoxe introductie*. Boom.
- Boon, M. & Steenhuis, P.H. (2009). *Filosofie van het kijken: kunst in ander perspectief*. Lemniscaat.
- Breeuwsma, G. (1993). *Alles over ontwikkeling: over de grondslagen van de ontwikkelingspsychologie*. Boom.
- Churchill, S.D. (2022). *Essentials of existential phenomenological research*. American Psychological Association.
- Doel, R. van den, Edwards, A., Beuningen, I. van & Graaff, R. de (2021). *Effecten van het Engels als voertaal in het hoger onderwijs: leeromgeving, leerprocessen, leeropbrengsten*. Universiteit Utrecht/Hogeschool Utrecht/Kohnstamm Instituut.
- Engelaar, M., Couespel, N., Lorenzo, N., Venegoni, E. & Bos, N. (2023). *Quality of life in oncology: measuring what matters for cancer patients and survivors in Europe*. Nivel/ECO.
- Februari, M. (2023). *Doe zelf normaal: menselijk recht in tijden van datasturing en natuurgeweld*. Prometheus.
- Feil, N. & Klerk-Rubin, V. de (2022). *The validation breakthrough: simple techniques for communication with people with Alzheimer's and related dementias* (4e dr.). Health Professions Press.
- Fitchett, G. (2011). Making our case(s). *Journal of Health Care Chaplaincy*, 17 (1-2), 3-18.

- Fitchett, G. (2020). The state of the art in chaplaincy research. Needs, Resources and Hopes. In R. Kruizinga, J. Körver, N. den Toom, M. Walton & M. Stoutjesdijk (red.), *Learning from Case Studies in Chaplaincy: towards practice based evidence and professionalism* (pp. 21-35). Eburon.
- Fitchett, G. & Nolan, S. (Eds.) (2015). *Spiritual care in practice: case studies in healthcare chaplaincy*. Kingsley.
- Fitchett, G. & Nolan, S. (Eds.) (2018). *Case studies in spiritual care: healthcare chaplaincy assessments, interventions and outcomes*. Kingsley.
- Ghosh, A. (2022). *The Nutmeg's curse: parables for a planet in crisis*. Murray.
- Groot, A.M.B. de (2017). *Nederlands moet: over meertaligheid en de verengelsing van het universitaire onderwijs*. Universiteit van Amsterdam.
- Körver, J. (2016). Wat doen geestelijk verzorgers? Met case studies op naar practice-based evidence van geestelijke verzorging. *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*, 19 (82), 10-19.
- Körver, J. (2021). Gelijkwaardig maar niet gelijk!? *Samenwerken in onderzoek*. *Handelingen*, 48 (1), 13-23.
- Körver, J. & Walton, M. (2023). Door de bomen het bos leren zien, en ... door het bos de bomen: het Nederlandse Case Studies Project Geestelijke Verzorging. *KWALON*, 28 (1), 46-55.
- Körver, J., Gärtner, S., Walton, M.N. & Toom, N. den (2022). Fallgeschichten, Forschung, Seelsorge: ein inspirierendes Trio. *Wege zum Menschen*, 74 (4), 300-313.
- Körver, J., Walton, M. & Toom, N. den (red.) (2023). *Richting, repertoire en resultaat: uitkomsten van het Nederlandse Case Studies Project Geestelijke Verzorging (2016-2021)*. PThU/UCGV.
- Kruizinga, R., Schuhmann, C., Glasner, T. & Jacobs, G. (2023). Enhancing the integration of chaplains within the healthcare team: a qualitative analysis of a survey study among healthcare chaplains. *Integrated Healthcare Journal*, 4 (1), e000138.
- Lieshout, F. van (2018). Een praxeologische benadering binnen participatief actieonderzoek: heel gewoon of toch niet?! *Kwalon*, 23 (1), 32-41.
- Madill, A. & Sullivan, P. (2018). Mirrors, portraits, and member checking: managing difficult moments of knowledge exchange in the social sciences. *Qualitative Psychology*, 5 (3), 321-339.
- Masselink, R., Nieuwenhof, R. van den & Jong, J. de (red.) (2008). *Waarderend organiseren (appreciative inquiry): co-creatie van duurzame verandering*. Gelling.
- McCurdy, D.B. & Fitchett, G. (2011). Ethical issues in case study publication: 'making our case(s)' ethically. *Journal of Health Care Chaplaincy*, 17 (1-2), 55-74.
- Molenbroek, J.F.M. & Bruin, R. de (2005). Enhancing the use of anthropometric data. In R. van Egmond, T. Boersema, M. Dekker, F. H. van Duijne, A. Freudenthal, B. Zhang, J. F. M. Molenbroek & M. van Veelen (red.), *Human factors in design, safety, and management* (pp. 289-297). Shaker.
- Motulsky, S.L. (2021). Is member checking the gold standard of quality in qualitative research? *Qualitative Psychology*, 8 (3), 389-406.
- Murphy, A. (2023). Form and content: a defense of aesthetic value in science. *Philosophy of Science*, 90 (3), 669-685.
- Nolan, S. (2018). Introduction: autoethnography in chaplain case study research. In G. Fitchett & S. Nolan (Eds.), *Case Studies in Spiritual Care: healthcare chaplaincy assessments, interventions and outcomes* (pp. 11-32). Kingsley.
- Poulos, C.N. (2021). *Essentials of autoethnography*. American Psychological Association.
- Roest, H. de (2020). *Collaborative practical theology: engaging practitioners in research on Christian practices*. Brill.
- Roy, A. de, Oeneman, D., Neijmeijer, L. & Hutschemaekers, G. (1997). *Beroep geestelijk verzorger: een verkennend onderzoek naar persoon, werk en werkplek van geestelijk verzorgers in de gezondheidszorg*. Trimbos-instituut.
- Smaling, A. (2021). Sensitizing concepts, wat kun je ermee? *Kwalon*, 26 (1), 65-67.
- Timmerman, R. (2023). Reflecties op de praktijk en ethiek van heimelijke etnografie. *Kwalon*, 28 (2), 131-139.
- Toom, N. den (2022). *The chaplain-researcher: the perceived impact of participation in a Dutch Research Project on Chaplains's Professionalism*. Eburon.
- Toom, N. den, Körver, J. & Walton, M.N. (2022). Geistesgegenwart: über den Einfluss der Forschung auf die Professionalität von Seelsorgenden. *Wege zum Menschen*, 74 (4), 314-326.
- Toom, N. den, Kruizinga, R., Liefbroer, A.I. & Körver, J. (2023). The professionalization of chaplaincy: a comparison of 1997 and 2017 surveys in the Netherlands. *Journal of Health Care Chaplaincy*, 29 (1), 14-29.
- Toom, N. den, Walton, M. & Körver, J. (2019). Jezelf als een ander. *Handelingen*, 46 (2), 39-48.
- VGZVZ (2015). *Beroepsstandaard geestelijk verzorger*. VGZVZ.
- Walton, M.N. & Körver, J. (2017). Dutch Case Studies Project in Chaplaincy Care: a description and theoretical explanation of the format and procedures. *Health and Social Care Chaplaincy*, 5 (2), 257-280.
- Yperen, T.A. van, Veerman, J.W. & Bijl, B. (red.) (2017). *Zicht of effectiviteit: handboek voor resultaatgerichte ontwikkeling van interventies in de jeugdsector* (2e dr.). Lemniscaat.